

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТРУПА,
ПОВ'ЯЗАНОГО З ЕКСГУМАЦІЄЮ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Ступник Ярослав Валерійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

На жаль, повномасштабне вторгнення російської федерації на українські землі 24 лютого 2022 року вплинуло практично на всі сфери життєдіяльності суспільства та змінило життя кожного українця, доповнивши його складними і скорботними обставинами. При цьому зросла потреба рішучих дій з боку правоохоронців, адже саме на них покладено важливі завдання протидіяти злочинності та оперативно реагувати на злочини. В умовах війни швидко відбувається переосмислення фундаментальних понять, а отже, для науковців і практичних працівників правоохоронних органів постають непрості завдання і виклики адекватної кваліфікації ситуацій, відновлення справедливості та покарання винних. Сьогодні значно збільшилося навантаження на підрозділи Національної поліції, представники якої здійснюють не лише покладені на них професійні обов'язки, але й забезпечують певні процесуальні питання, зокрема у зборі доказів і документуванні злочинів, вчинених російськими окупантами на нашій землі. Все це внесло корективи і в актуальність науково-практичних порад щодо того, як поводитися та що робити під час окремих слідчих дій, які почали проводити в особливих умовах, враховучи ситуацію в країні.

Майже щодня працівники поліції документують наслідки обстрілів населених пунктів та жорстокість російських військ над мирним населенням на окупованих територіях. Реалії сьогодення активізують роботу слідчих підрозділів і криміналістів за напрямом документування злочинів російської армії в місцях ведення активних бойових дій на території нашої держави. Одним із важливих моментів є вивчення особливостей документування та процесуального оформлення огляду місця події щодо обставин убивств і катувань цивільних осіб та військових, фіксування місць одиночних і масових захоронень, порядку ексгумації тіл для проведення необхідних досліджень.

Слово «ексгумація» походить з латинського «exhumation», (ex – з і humus – земля, ґрунт) і означає вилучення трупа з землі. Думки вчених діляться на дві групи. Одні вважають, що ексгумація є самостійною слідчою дією, оскільки інформація, отримана в результаті ексгумації, носить доказовий характер. Інша група вчених дотримується думки, що ексгумація є лише засобом отримання даних для огляду трупа. Видається більш правильною позиція В.Ю. Стельмаха, який відзначає наступне: «незважаючи на те, що ексгумація не є «самодостатньою» слідчою дією» і майже завжди вимагає певного продовження, вона прямо закріплена в процесуальному законодавстві, і саме її проведення «знімає всі питання щодо того, яким чином стало можливим проведення експертного дослідження похованого трупа»¹.

Загалом поняття «ексгумація трупа» не закріплене у чинному законодавстві і з наукової точки зору у літературі під ексгумацією трупа розуміють процесуальну дію організаційно-технічного характеру, що полягає у вийманні трупа людини з могили з метою створення належних умов для подальшого проведення огляду трупа, пред'явлення його для впізнання, експертного дослідження та/або інших процесуальних дій².

Варто відзначити, що огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією є особливим різновидом огляду трупа, і проводиться з дотриманням відповідних правил огляду трупа, проте має ряд відмінних рис. Почати слід з того, що для проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, як і будь-якої слідчої дії, необхідна наявність фактичної та юридичної підстав. Фактичною підставою проведення ексгумації є наявність достовірних доказів того, що в певному місці, де похований труп, на ньому чи біля нього могли залишитися сліди, що мають важливе значення для кримінального провадження. Юридичною підставою є вмотивована постанова прокурора. Перший етап слідчої дії – планування ексгумації, насамперед, вимагає відповіді на питання про мету цієї процесуальної дії і про можливість її досягнення, тобто про доцільність. Мета полягає в проведенні огляду (первинного чи повторного), а також створенні належних умов для судово-медичного дослідження, призначення інших видів експертиз, пред'явлення для впізнання тощо. При цьому слід враховувати кілька обставин: по-перше,

¹ Стельмах В. Ю. (2016). Процесуальний порядок і проблеми провадження ексгумації трупа у кримінальному судочинстві. *Адвокат*. № 1. С. 21.

² Удалова Л. Д. та ін. (2020). Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. Вид. 5-те, перероб. і допов. Київ. С. 241.

мають бути сформульовані питання, які потрібно вирішити в ході ексгумації для дослідження трупа і наступних слідчих дій; по-друге, врахувати зміни, яких зазнає труп в могилі після поховання, і які можуть унеможливити встановлення фактів, що цікавлять слідство. Саме тому на підготовчому етапі проведення ексгумації слід оцінити можливий стан трупа, з огляду на часові фактори, особливості впливу зовнішніх факторів, передбачувані причини смерті, а також фізіологічний стан особи до настання смерті. Комплексний аналіз цих відомостей дозволить визначити принципову можливість подальшого експертного дослідження вилученого трупа і, як наслідок, доцільність проведення ексгумації. Виняток можуть скласти ті випадки, коли потрібне повторне дослідження кісткових тканин, які втрачають свої властивості набагато довше і менше схильні до зовнішніх впливів. Перелік підстав для проведення ексгумації трупа не є вичерпним. Категорія «необхідність» для цієї слідчої дії носить оціночний характер, адже для кожного кримінального провадження є свої вагомі підстави, які визначають слідчий, прокурор³.

Відповідно до ст. 239 Кримінального процесуального кодексу України ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Насамперед слід зазначити, що ексгумацію трупа проводять лише після початку досудового розслідування. Ексгумація трупа співвідноситься із деякими іншими процесуальними діями, серед яких огляд, насамперед огляд трупа, а також пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, одержання зразків для експертизи. Від вказаних процесуальних дій ексгумація трупа відрізняється за метою проведення, за процесуальною природою, складом учасників, фактичною і юридичною підставами, визначеним у КПК України процесуальним порядком, рекомендованими тактичними прийомами проведення. Практично неможливо провести ексгумацію без огляду трупа, так же, як і немає огляду похованого трупа без ексгумації. Складову частину огляду похованого трупа не варто розглядати як самостійну слідчу (розшукову) дію. Важливо врахувати і те, що огляд трупа у цих випадках супроводжується оглядом місця його поховання, який починається фактично з моменту початку ексгумації⁴. Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 КПК України

³ Ковтун О. О., Сухіна Г. Ю. (2020). Особливості огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією як слідчої дії. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. С. 385.

⁴ Галаган В. І., Кулик М. Й., Моргун Н. С., Терещенко Ю. В. (2018). Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України : навч. посіб. Київ, 2018. С. 83.

про огляд трупа. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Коло учасників складають слідчий чи прокурор, поняті (у кількості не менше двох), судово-медичний експерт в обов'язковому порядку, а якщо його неможливо викликати, запрошують найближчого лікаря як спеціаліста⁵. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Незважаючи на важливість питання процесуальної фіксації результатів ексгумації трупа, чинний КПК України не містить детальних вказівок про те, як саме повинні фіксуватися хід та результати цієї процесуальної дії. У частині 6 статті 239 КПК України встановлено, що про проведену слідчу (розшукову) дію складають протокол, у якому зазначають все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої дії. До протоколу додають матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки⁶.

Таким чином, проведення ексгумації трупа є досить складною і специфічною процесуальною дією, що вимагає професіоналізму і високого рівня морально-вольових якостей слідчого. У силу характеру місця проведення ексгумації та емоційного стану її учасників, весь процес ексгумації трупа повинен бути попередньо продуманий слідчим. На даний час відсутній законодавчий порядок проведення ексгумації, внаслідок чого виникають колізії і ситуації, коли отримані докази є недопустимими.

Наявність окремих процесуальні прогалини в організації підготовки та безпосередньому проведенні ексгумації трупа під час процесуальної діяльності дослідження цієї дії на теоретичному рівні з урахуванням вимог практики набуває винятково важливого значення. Крім цього, необхідною передумовою успішного проведення ексгумації трупа є знання психологічних проблем, що виникають між її учасниками під час її підготовки та безпосереднього проведення, а

⁵ Лучко О. А. (2020). Щодо суб'єктів проведення огляду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Криворізька академія патрульної поліції*. Том 31(70). № 4. С. 238.

⁶ Галаган В. І., Кулик М. Й., Моргун Н. С., Терещенко Ю. В. (2018). *Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України* : навч. посіб. Київ, 2018. С. 83.

також вміння слідчого їх долати. Саме задля реалізації поставлених перед ним завдань слідчий повинен знати сутність і володіти тактичними та психологічними прийомами проведення такої складної процесуальної дії, як ексгумація трупа, вміло застосовувати свої теоретичні знання у процесуальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.